

The University of Tehran Press

Dark Web and the Right to Anonymity from the Perspective of International Human Rights Law

Farinaz Feizi^{1✉} | Amirhossein Ranjbarian²

1. Corresponding Author; PhD Student in International Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: farinaz.fz@yahoo.com
2. Associate Prof., Department of Public Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: aranjbar@ut.ac.ir

Article Info	Abstract
Article Type: Research Article	<p>The Internet is like a huge iceberg and the greatness of its visible part (the surface web) has enchanted mankind so much that no legal system can claim to be able to completely control or adequately respond to. Still, the invisible part of the Internet- which is known as the "dark web" - is also crucially important and the attention paid to this subject by national and international law is very limited. This paper focuses on dark web and tries to explain the importance and necessity of paying attention to it. By studying international and regional instruments, national legislation and legal scholarship we aim to examine the anonymity of the dark web from the perspective of international human rights. The main research question is the following: is it possible to invoke the right of anonymity in the dark web in international human rights? It is claimed that there is not sufficient evidence to validate the existence of an independent right to anonymity in international human rights law, which fully covers all dimensions of anonymity in dark web. On the other hand, the principles of international human rights law also reject the approach of banning anonymity.</p>
Pages: 1483-1502	
Received: 2022/07/22	
Accepted: 2022/10/24	
Published online: 2024/09/22	
Keywords: <i>freedom of expression, privacy, anonymity, the dark web, surface web.</i>	
How To Cite	Feizi, Farinaz; Ranjbarian, Amirhossein (2024). Dark Web and the Right to Anonymity from the Perspective of International Human Rights Law. <i>Public Law Studies Quarterly</i> , 54 (3), 1483-1502. DOI: https://doi.com/10.22059/JPLSQ.2022.346149.3143
DOI	10.22059/JPLSQ.2022.346149.3143
Publisher	University of Tehran Press.

وب پنهان و حق گمنامی از منظر حقوق بین الملل بشر

فریناز فیضی^۱ | امیرحسین رنجبریان^۲

۱. نویسنده مسئول؛ دانشجوی دکتری حقوق بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: finnaz.fz@yahoo.com

۲. دانشیار، گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: aranjbar@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی	دنیای اینترنت همانند کوه یخ عظیمی است که ابهت بخش پیدای آن (وب سطحی) چنان بشر را مسحور خود کرده که هیچ نظام حقوقی نمی تواند مدعی احاطه بر آن یا واکنش کافی و به موقع شود. عظمت و اهمیت بخش ناپیدای اینترنت بسیار بیشتر و توجه حقوق ملی و بین المللی به این بخش که با عنوان «وب پنهان» شناخته می شود، بسیار محدودتر است. این مقاله با تمرکز بر وب پنهان تلاش دارد ضمن بیان اهمیت و ضرورت توجه به آن، با مطالعه منابع بین المللی و رویه های ملی و واکاوی دیدگاه های مطرح، ویژگی گمنامی و پنهان بودن آن را از منظر حقوق بین الملل بشر بررسی کند. آیا در حقوق بین الملل بشر امکان استناد به حق گمنامی در وب پنهان به صورت مستقل وجود دارد؟ ادعا آن است که دلایل کافی برای صحه گذاشتن بر وجود حقی مستقل تحت عنوان گمنامی در حقوق بین الملل بشر که همه ابعاد گمنامی را به طور کامل در برگیرد و جامع و مانع باشد، وجود ندارد. در مقابل، بررسی موازین حقوق بین الملل بشر، رویکرد ممنوعیت گمنامی را نیز رد می کند.
صفحات: ۱۴۸۳-۱۵۰۲	
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۳۱	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۰۲	
تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۳/۰۷/۰۱	
کلیدواژه ها: حق آزادی بیان، حق حریم خصوصی، گمنامی، وب پنهان، وب سطحی.	
استناد	فیضی، فریناز؛ رنجبریان، امیرحسین (۱۴۰۳). وب پنهان و حق گمنامی از منظر حقوق بین الملل بشر. <i>مطالعات حقوق عمومی</i> ، ۵۴ (۳)، ۱۴۸۳-۱۵۰۲. DOI: https://doi.com/10.22059/JPLSQ.2022.346149.3143
DOI	10.22059/JPLSQ.2022.346149.3143
ناشر	مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

۱. مقدمه

دنیای گسترده اینترنت به حوزه‌های مختلفی تقسیم می‌شود که ویژگی‌ها و الزامات منحصر به فرد هر یک، توجه جدی و جداگانه حقوق را ضرورت می‌بخشد. از مهم‌ترین حوزه‌های مطالعاتی زیر پوست اینترنت، «وب پنهان»^۱ است که ضمن حفاظت از محتوای ارتباطات دیجیتال کاربران، گمنامی^۲ را برای کاربران دنیای اینترنت به ارمغان می‌آورد. براساس برآوردهایی در سال ۱۹۹۹، موتورهای جست‌وجو فقط می‌توانند ۳۲۰ میلیون صفحه وب را فهرست کنند که حدود یک‌سوم کل صفحات را در بر می‌گیرد. امروزه به صورت قطعی پذیرفته شده که بخش پیدای اینترنت (وب سطحی) در مقایسه با وب پنهان، مقیاس بسیار کوچک‌تری دارد. تلاش‌ها برای تخمین حجم کلی وب و بخش‌های متمایز آن چندان موفق نبوده است، ولی به صورت تقریبی وب پنهان را چهارصد تا پانصد برابر وب سطحی دانسته‌اند (Pannu et al., 2019: 108). برخی صاحب‌نظران با تکیه بر فرضیه ناممکن بودن تخمین اندازه وب پنهان، وب جهانی را به کوه یخی تشبیه می‌کنند که تنها قله آن در معرض دید قرار دارد و بخش بزرگ و حقیقی آن از دایره دید و تخمین خارج است (Bailurkar et al., 2017: 60).

این مقاله تلاش دارد به بررسی این حوزه عظیم اما ناپیدا از دنیای اینترنت از منظر حقوق بین‌الملل بشر بپردازد و وصف گمنامی و پنهان ماندن را که وجه امتیاز اصلی وب پنهان و عامل رشد و توسعه فوق‌العاده آن است مطالعه کند. پرسش این است که آیا در چارچوب نظام بین‌المللی حقوق بشر امکان استناد به حق گمنامی با هدف حمایت از کاربران وب پنهان وجود دارد؟

وب پنهان از یک سو محل فعالیت کاربران قانونمند متمایل به گمنامی مانند کاربران فعال در شبکه‌های اجتماعی، روزنامه‌نگاران و فعالان سیاسی و اجتماعی، قربانیان و شاهدان جرائم، نجات‌یافتگان از خشونت خانگی، افرادی که به هر دلیل در پی در امان ماندن از تبعیض هستند، استفاده‌کنندگان از سیستم‌های پرداخت آنلاین، شرکت‌کنندگان در نظرسنجی‌ها یا رأی‌گیری‌های آنلاین و افرادی که تلاش می‌کنند دیدگاه‌هایشان را نه بر مبنای منبع، بلکه بر مبنای محتوا در معرض قضاوت قرار دهند است. از سوی دیگر این فناوری در موارد متعددی ابزار نقض قوانین ملی و بین‌المللی از طریق استفاده‌های نامشروع قرار می‌گیرد که از آن جمله می‌توان به بازارهای سیاه فعال در وب پنهان،

۱. در نوشتار حاضر وب پنهان (Hidden Web) به‌عنوان اصطلاحی شامل وب عمیق (Deep Web) و وب تاریک (Dark Web) و در مقابل وب سطحی (Surface Web) استفاده شده است. (See: Hatta, 2020: 277)

۲. در منابع موجود در ترجمه Anonymity از اصطلاحات بی‌نامی (انصاری، ۱۳۹۹: ۶۹)، گمنامی و بی‌نام و نشانی (آشوری، ۱۳۹۵: ۲۳) استفاده شده است؛ در این نوشته، معادل «گمنامی» ترجیح داده شده است.

تروریسم، قاچاق انسان، هرزه‌نگاری کودکان و سایر جرائم سازمان‌یافته اشاره کرد. ضمن توجه به کارکردهای نامشروع وب پنهان، باید بر اهمیت بعد مشروع و قانونمند وب پنهان نیز تأکید داشت و راهکارهای حمایت از گمنامی کاربران قانونمند در سایه حقوق بین‌الملل بشر به‌ویژه از طریق امکان استناد به حق گمنامی را در کنار توجه به اهمیت فعالیت‌های کاربردهای نامشروع بررسی کرد.

۲. مفهوم وب پنهان و ضرورت توجه به آن در حقوق بین‌الملل بشر

دریافت مفهوم وب پنهان، ابتدا نیازمند توجه به مرز میان مفاهیم «وب سطحی» و «وب پنهان» است. وب سطحی بخشی از وب جهانی است که دسترسی به محتویات آن بدون نیاز به ابزارها و ترتیبات ویژه امکان‌پذیر باشد و بخش در دسترس و قابل اندازه‌گیری شبکه جهانی وب محسوب می‌شود. هر شخصی برای دسترسی به محتوای مورد نیاز خود در وب جهانی ممکن است از یکی از موتورهای جست‌وجوی ملی یا خارجی متنوع و متعدد موجود استفاده کند. هر صفحه اینترنتی که در پی جست‌وجو در موتورهای جست‌وجو به آن دسترسی پیدا کنیم، در بخش سطحی وب قرار دارد.

در مقابل هر صفحه‌ای از وب که در تعریف و قلمرو وب سطحی نگنجد، بخشی از وب پنهان به‌شمار می‌رود (Devine & Egger-Sider, 2004: 266). صفحاتی که حداقل یکی از دو ویژگی آتی را داشته باشند، بخشی از وب پنهان محسوب می‌شوند:

فهرست نشدن توسط موتورهای جست‌وجو: مهم‌ترین ویژگی وب پنهان که به‌عنوان وجه ممیز آن نسبت به وب سطحی شناخته می‌شود این است که موتورهای جست‌وجوی عادی و سنتی، نمی‌توانند صفحات این بخش از وب را فهرست‌سازی کنند. به‌عبارت دقیق‌تر از لحاظ فنی وب پنهان مجموعه‌ای از سیستم‌های به‌هم‌پیوسته‌ای است که توسط موتورهای جست‌وجو فهرست نشده‌اند. این بخش‌ها از وب، تنها از طریق تقاضای مستقیم و هدفمند و از طریق وارد کردن نشانی صفحات مستقیماً توسط ایجادکنندگان آنها یا تعداد محدودی از کاربران تعریف‌شده قابل دسترسی‌اند (Raghavan & Garcia-Molina, 2001: 129).

بهره‌مندی از امکانات سامانه‌های ناشناس‌سازی: ویژگی دیگر وب پنهان که تنها در خصوص بخشی از صفحات وب پنهان صادق است، ناشناس ماندن طرف‌های ارتباط آنلاین و نیز سرورهای پشتیبانی‌کننده صفحات وب است. این کار به طرف‌های ارتباط اختیار می‌دهد که با پوشاندن رد پای اینترنتی خود، هویت، موقعیت مکانی و محتویات خود را از دید شاهدان بیرونی پنهان کنند (Goldberg,)

9 (2007). گردانندگان این صفحات با توسل به سامانه‌های ناشناس‌ساز، «عمداً» این صفحات را از موتورهای جست‌وجو، مرورگرهای عادی وب و نظارت و ردیابی شاهدان بیرونی پنهان می‌کنند. عنوان وب پنهان به هر صفحه‌ای از وب که دارای یک یا هر دو ویژگی یادشده باشند، اطلاق می‌شود و از این‌رو عنوانی عام به‌شمار می‌آید. صفحاتی که تنها از ویژگی اول، یعنی خارج بودن از دامنه فهرست‌سازی موتورهای جست‌وجو برخوردار باشند، مشمول عنوان «وب عمیق» هستند. وب عمیق بخش بزرگی از وب پنهان را به خود اختصاص داده، اما چالش‌های اجتماعی و حقوقی چندانی در خصوص آن مطرح نیست. در مقابل بر بخش‌هایی از وب پنهان که افزون‌بر برخورداری از ویژگی نخست، واجد ویژگی دوم، یعنی بهره‌مندی از امکانات سامانه‌های ناشناس‌ساز یا فناوری‌های ارتقادهنده حریم خصوصی نیز باشد، عنوان «وب تاریک» اطلاق می‌شود (Al Nabki et al., 2017: 35).

در کمتر از یک دهه اخیر، به‌خصوص بعد از مسدود شدن وب‌سایت سیلک‌رود توسط پلیس فدرال آمریکا، وب پنهان به مرکز توجه عموم مردم، دولت‌ها و نهادهای اجرای قانون کشیده شده و به‌عنوان مأمونی مرموز برای فعالیت‌های مجرمانه و هنجارشکنانه به جامعه و رسانه‌ها معرفی شده است؛ اما در حقیقت این تصویر نیز مثل بسیاری از دیگر تصاویر کلیشه‌ای ترکیبی از حقایق و سوءبرداشت‌هاست (Ciancaglini et al., 2015: 3).

برخلاف تصور رایج و بسیاری کلیشه‌ها، وب‌سایت‌های وب پنهان واقعاً محیطی پنهان، مخفی و صرفاً در دسترس افراد محدودی برای ارتکاب اعمال ناهنجار نیستند، بلکه در دسترس عموم قرار دارند و امکان بازدید از آنها برای همه فراهم است، اما اولاً بازدید از آنها نیازمند استفاده از ابزارهای خاصی است و ثانیاً فهمیدن اینکه هر وب‌سایت در کجا و توسط چه کسانی میزبانی و هدایت می‌شود دشوار است. از این‌رو به‌واسطه برخورداری از این ویژگی‌ها با عنوان وب پنهان شناخته می‌شود.

دو عامل توجه به وب پنهان را در حقوق بین‌الملل بشر ضروری می‌کند. عامل نخست، ممکن نبودن کنترل و اداره حقوقی وب پنهان به‌صورت جداگانه برای حاکمیت‌هاست. وب پنهان مرزهای فیزیکی را بی‌معنا می‌کند و در نتیجه اعمال قدرت حاکمیت‌ها دشوارتر می‌شود؛ به‌خصوص چنانکه گفته شد، دسترسی به این بخش از اینترنت بسیار دشوارتر از وب سطحی است. جرائم وب پنهان، عمدتاً واجد وصف بین‌المللی‌اند و به‌دلیل گستردگی و بزرگی، قابلیت ایراد صدمه به نظم عمومی جهانی را دارند و در نتیجه به‌کل جامعه بین‌المللی مربوط می‌شوند (جلالی و توسلی، ۱۳۹۸: ۱۳۵۳-۱۳۵۴). گردانندگان، فروشندگان و خریداران بازارهای فعال در وب پنهان و همچنین سرورهای آنها در کشورهای مختلف پراکنده‌اند. تعداد و تنوع سرویس‌های بازارهای آنلاین پنهان به «هیدرا» مار چند سر اساطیر یونان تشبیه شده که با قطع

هر سرش، دو سر دیگر جایگزین می‌شود.^۱ هر بازاری که مسدود می‌شود فرصتی تازه برای وبسایت‌های دیگر پدید می‌آید که مدعی سهم رهاشده‌ای از منافع بازار سیاه آنلاین در جهان می‌شوند (Ormsby, 2014: 251). به هر حال وجود تمایلی آشکار برای بازارهای سیاه آنلاین در محیط ناشناس وب پنهان انکارناپذیر است و در شرایطی که حاکمیت‌ها به‌تنهایی قادر به مقابله با آن نیستند، ضرورت توجه حقوق بین‌الملل به آن حتی از وب سطحی نیز بیشتر است. در بعد مثبت و مشروع وب پنهان نیز وصف بین‌المللی وجود دارد. از جمله، روزنامه‌نگاران و سوت‌زنان می‌کوشند در ابعاد بین‌المللی از وب پنهان برای برقراری ارتباطات امن، دسترسی آزاد به اطلاعات و نیز بیان دیدگاه‌ها و یافته‌های خود بهره ببرند و از این طریق از پیامدهای مخاطره‌آمیز فعالیت‌های خود در امان باشند (Weimann, 2004, 1).

عامل دوم، عنصر اساسی گمنامی و پنهان بودن در این حوزه از اینترنت است که وجه ممیز آن نسبت به دیگر حوزه‌های اینترنت می‌باشد. به‌موازات رشد روزافزون استفاده از اینترنت و فراگیر شدن سیستم‌های خودکار رایانه‌ای، گستره وسیعی از فعالیت‌های مردم و سازمان‌ها به‌واسطه داده‌های متمرکز صورت می‌گیرد که در سطح گسترده‌ای جمع‌آوری می‌شوند و از این‌رو نگرانی‌هایی درباره امنیت این داده‌ها پدید آمده است. در نیمه دوم قرن بیستم، باوری در حال تقویت بود مبنی بر اینکه اطلاعات جمع‌آوری‌شده توسط سیستم‌های رایانه‌ای می‌تواند آثار بلندمدتی بر سیستم‌های اقتصادی، آزادی‌های بنیادین و حتی دموکراسی داشته باشد، چراکه سرویس‌دهندگان شبکه‌ها، دولت‌ها و دیگر بازیگران مرتبط، امکان می‌یابند که اطلاعات و فعالیت‌ها و گرایش‌های کاربران را رصد کنند و از این‌رو با فراهم آوردن زمینه نظارت گسترده بر شهروندان اظهار دیدگاه‌ها و مشارکت آنها به‌صورت جدی کاهش می‌یابد (Chaum, 1985: 1044). در نتیجه این دیدگاه‌ها مسئله گمنامی به‌عنوان ضرورتی انکارناپذیر برای دنیای مبتنی بر داده‌ها در این برهه مطرح و به پشتوانه مباحث حقوق بشری تقویت شد. ایده گمنامی، کدگذاری و ارتباط آنها با حقوق بشر حدود دو دهه در میان متخصصان حوزه فناوری‌های سایبر مطرح بود، اما بنابر محدودیت‌های فنی، نمود عملی چندان موفقی پیدا نکرد؛ تا اینکه در آغاز قرن بیست‌ویکم معرفی نسل جدیدی از فناوری‌هایی که اجرایی کردن ایده‌های مذکور را بیش از هر زمان دیگر ممکن می‌کرد، گمنامی در فضای آنلاین و به‌طور خاص وب پنهان را وارد مرحله تازه‌ای کرد. موفقیت سامانه‌های ناشناس‌ساز در این دوران در کنار معرفی بازارهای آنلاین غیرمتمرکز و رواج ارزهای مجازی، وب پنهان را به پدیده‌ای فراگیر تبدیل کرد. حقوق بشر، پشتوانه اصلی توجیه گمنامی در این بخش از فضای اینترنت بود و به رشد و توسعه وب پنهان کمک بسیاری کرد.

۳. نقش وب پنهان در توجه بین‌المللی به حق گمنامی

تمایل به بیان ناشناس دیدگاه‌ها و عقاید را از دیرباز می‌توان در رویه نویسندگان در استفاده از اسامی مستعار در قالب نوشتارهای ادبی، سیاسی، آثار هنری و فعالیت‌های روزنامه‌نگاری یافت و حتی شواهدی از این اقدام را می‌توان در نوشتارهای منتسب به قرن‌های اول و دوم بعد از میلاد جست‌وجو کرد. اما ظهور اینترنت به خصوص توسعه وب پنهان با ویژگی‌های بی‌سابقه و منحصر به فرد خود، ضرورت توجه به مقوله گمنامی را وارد مرحله تازه‌ای کرد، به نحوی که امروز به یکی از چالش‌های حقوق بین‌الملل تبدیل شده است.

۱.۳. پیشینه گمنامی و سوابق آن در حقوق ملی

در طول تاریخ دلایل و انگیزه‌های متعددی افراد را به استفاده از روش‌هایی همچون نام مستعار در راستای بیان ناشناس مکنونات ذهنی خویش سوق داده است. تواضع، میل به استهزا و هجو دیگران، شرارت، فرار از خطراتی همچون توهین و خشونت و تعقیب، کلاهبرداری یا فریب، پنهان کردن موقعیت، طبقه اجتماعی، گروه نژادی و هویت جنسیتی^۱، حفظ حریم خصوصی و امنیت شخصی، تضاد و مخالفت با دیدگاه‌های غالب جامعه، انتقاد از حکومت‌ها یا بازیگران قدرتمند، افشای فساد و سوءعملکرد، تمایل به اعتراف، افتراء ارتکاب جرم و حتی استفاده از نام مستعار به عنوان ابزاری بلاغی از جمله این دلایل و انگیزه‌ها هستند. در این میان گرایش افراد به بیان دیدگاه‌های عمدتاً غیرمحبوب و گریز از تیغ سانسور رسمی و غیررسمی از اصلی‌ترین این دلایل به‌شمار می‌روند.

در قرن‌های هفدهم و هجدهم، مسئله گمنامی ژورنالیستی در سطح وسیعی در کشورهای غربی رواج داشت و یکی از عوامل مؤثر در کاهش یا افزایش تأثیر مطبوعات بر دولت‌ها و مردم محسوب می‌شد. گمنامی ژورنالیستی از همان دوران مخالفانی داشته که آن را زمینه‌ساز بی‌مسئولیتی خبرنگاران می‌دانستند، با این حال این باور در سطح وسیعی پذیرفته شده بود که گمنامی لازمه استقلال روزنامه‌نگاران است، چراکه مطبوعات به عنوان رکن چهارم دموکراسی زمانی می‌توانند رسالت خود را به درستی انجام دهند که حقیقتاً آزاد و از سانسور و مداخلات مستقیم و غیرمستقیم دولتی و غیردولتی در امان باشند (Martin & Fargo, 2015, 326).

۱. به لحاظ شرایط حاکم بر جوامع در بسیاری از دوره‌ها نویسندگان زن با هدف کسب موفقیت و پذیرش در میان مخاطبان و جامعه مبادرت به انتشار آثار خود با نام مستعار مردانه می‌کردند از جمله مشهورترین این افراد می‌توان به خواهران برونته که مدتی با نام مستعار برادران بل فعالیت می‌کردند و آمانتین اورر لوسیل دوپن، مشهور به ژرژ ساند اشاره کرد. این رویه در دوران حاضر نیز تا حدودی مرسوم است. البته مواردی از انتشار آثار نویسندگان مرد با نام مستعار زنانه نیز وجود داشته است.

در دوران معاصر، سه رویکرد کلی به گمنامی در حقوق ملی کشورها قابل شناسایی است. رویکرد نخست گرایش به شناسایی حق اشخاص به گمنامی دارد، رویکرد دوم محتاطانه از برخی مصادیق حق گمنامی حمایت می‌کند و در رویکرد سوم ممنوعیت گمنامی پذیرفته شده است.

با کاوش در رویه قضایی برخی از کشورها می‌توان شواهدی را از گرایش به توجه به حق افراد به گمنامی پیش از دوران پیدایش اینترنت ملاحظه کرد. برخی از کشورها سنت دیرپایی در توجه و احترام به گمنامی دارند، هرچند که در شناسایی صریح و تدارک حمایت قانونی از آن موارد اندکی به چشم می‌خورد. در ایالات متحده آمریکا در سال ۱۹۵۸ دیوان عالی مقرر داشت که «مجمع ملی پیشرفت رنگین‌پوستان» الزامی به تبعیت از دستور دادگاه مبنی بر افشای فهرست اعضای خود ندارد، چراکه در زمان رسیدگی به این پرونده عضویت در این نهاد بحث‌برانگیز بوده و می‌توانسته خطرات بالقوه‌ای برای افراد در پی داشته باشد. از این رو بنابر نظر دیوان، افشای اسامی اعضا ممکن بود به اجبار افراد به ترک سازمان منجر شود. چنین شرایطی از دید دیوان عالی در مغایرت با حق آزادی تجمعات و همچنین حق دادرسی عادلانه شناخته شد (NAACP v. Patterson, 1958: 449). این رویه بعدها در آرای متعدد دیگر مرجع تثبیت شد، به گونه‌ای که پیوند میان گمنامی با حق آزادی بیان، آزادی تجمعات و آزادی مطبوعات را در رویه دیوان عالی ایالات متحده می‌توان محرز دانست. دیوان عالی در سال ۱۹۶۰ رأی دادگاه ایالتی مبنی بر منع توزیع پرسشنامه‌های ناشناس را خلاف قانون تشخیص داد و اعلام کرد که چنین محدودیتی مانع بیان دیدگاه‌های سیاسی از سوی شهروندان می‌شود (Talley v. California, 1960: 60). همچنین در رأی دیگری در سال ۱۹۹۵ از دیوان عالی بر این نکته تأکید شده که اصلحیه اول قانون اساسی ایالات متحده که حول محور تضمین حق آزادی بیان است، به گونه‌ای طراحی شده که از انتشار ناشناس موضوعات و دیدگاه‌های سیاسی حمایت کند (McIntyre v. Ohio Election Commission, 1995: 334).

اگرچه این رویه در برخی دوره‌ها و در مواجهه با وضعیت‌های خاص سیاسی و اجتماعی با تزلزل مواجه شده و انسجام خود را از دست داده، می‌توان گفت که این باور تا حد زیادی در رویه قضایی داخلی برخی از کشورها از جمله ایالات متحده پذیرفته شده که تمایل اشخاص به اظهار نظر و مشارکت در بحث‌های مربوط به موضوعات حساس و چالش‌برانگیز تا حد زیادی با امکان گمنام بودن آنها پیوند

۱. از جمله موارد نبود انسجام در پذیرش گمنامی برای شهروندان می‌توان به آرای متعدد و متشتت دیوان عالی آمریکا مبنی بر لزوم یا عدم لزوم افشای عضویت در سازمان‌های کمونیستی پیش از کسب مشاغل و مزایای دولتی در دوران وحشت سرخ (در فاصله سال‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۷۰) و همچنین رأی دیوان عالی مبنی بر لزوم معرفی حامیان برنامه‌های تلویزیونی مرتبط با انتخابات اشاره کرد (Citizens United v. FEC, 2010: 310).

خورده است. به عبارت دیگر اشخاص برای ابراز دیدگاه در بسیاری از حوزه‌ها مایل به برخورداری از سطح قابل قبولی از امنیت هستند که این امنیت در حقیقت در برخورداری از حجاب گمنامی خلاصه می‌شود (UNGA, 2011: para 82). رویه قضایی کانادا^۱ و جمهوری کره^۲ نیز در سال‌های اخیر در همین مسیر حرکت کرده است و در سطوح مختلف در این کشورها تلاش شده تا از گمنامی افراد حمایت شود. برخی کشورها درباره پذیرش گمنامی عملکرد محدودتری داشته‌اند، برای مثال در مکزیک، آرژانتین، برزیل، ونزوئلا^۳، اکوادور، پاراگوئه، شیلی، ال سالوادور، پاناما، پرو، اروگوئه، موزامبیک، آنگولا و نیوزیلند قانون از گمنامی منابع خبرنگاران حمایت می‌کند، اما شماری دیگر از کشورها در مسیر ممنوعیت گمنامی به‌طور کلی حرکت می‌کنند. بر اساس گزارشی که در خصوص آزادی اینترنت در سال ۲۰۲۱ منتشر شد، از ۶۳ کشور تحت بررسی، ۱۶ کشور از قبیل چین، هند، آلمان، اوکراین، آفریقای جنوبی و غنا، در دوره زمانی ژوئن ۲۰۲۰ تا می ۲۰۲۱، قوانین یا مقرراتی را برای نظارت یا محدود کردن گمنامی وضع کرده‌اند.^۴

۴. گمنامی در ژرفای وب پنهان

گمنامی در اینترنت بیش از هر چیز با کدگذاری گره خورده است. در جهان اینترنت کدگذاری در عمل از یکسو ابزاری برای حفاظت اشخاص از گمنامی خود و پنهان نگاه داشتن هویتشان و از سوی دیگر طریقه‌ای برای تضمین امنیت ارتباطات و حریم خصوصی کاربران است.^۵ کاربران تلفن‌های همراه و

۱. دیوان عالی کانادا در پرونده‌ای در سال ۲۰۱۴ گمنامی را به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های کلیدی حق حفظ حریم خصوصی تأیید می‌کند (R. v. Spencer, 2014: 212).

۲. رویکرد جمهوری کره ابتدا اعمال سیاست «نام واقعی» و الزام کاربران به استفاده از نام واقعی و احراز هویت بود. در نتیجه در سال ۲۰۰۷، واسطه‌های اینترنتی با بیش از ۱۰۰ هزار کاربر ملزم شدند تا پست‌های کاربرانی را بپذیرند که هویت آنها معلوم باشد. اما سرقت اطلاعات شخصی شهروندان جمهوری کره در سال ۲۰۱۱ و نتایج ارزیابی آثار این قانون که نشان از تأثیر نداشتن آن بر کاهش فعالیت‌های مجرمانه داشت، سبب تغییر این رویکرد شد و دادگاه قانون اساسی کره در سال ۲۰۱۲ ضمن تأکید بر اهمیت گمنامی این مصوبه را خلاف قانون اساسی اعلام کرد (ر.ک: انصاری، ۱۳۹۹: ۷۰-۷۱).

۳. البته باید دقت داشت که در قانون اساسی برزیل (اصل پنجم) و ونزوئلا (اصل پنجاه‌وهفتم) گمنامی به‌صورت عام ممنوع شده و جواز گمنامی تنها محدود به منابع خبری است.

۴. بر اساس این گزارش در کشورهای کانادا، کاستاریکا، استونی، فرانسه، ایسلند، ژاپن و بریتانیا در دوره زمانی مورد مطالعه هیچ کنترل کلیدی بر اینترنت مشاهده نشده است. (Freedom House, 2021: 24)

۵. کدگذاری در معنای عام سابقه‌ای به‌مراتب طولانی‌تر از دوران حیات اینترنت دارد، چنانکه شاید نخستین نمونه تاریخی شناخته‌شده آن را بتوان استفاده ژولیوس سزار از کدهای موسوم به CIPHER برای حفاظت از اطلاعات نظامی حساس

رایانه‌های شخصی در سراسر جهان با توسل به ابزارهای کدگذاری می‌کوشند هم از اطلاعات و جزئیات ارتباطات دیجیتال خود، اعم از تماس‌ها، پیام‌ها، تراکنش‌های مالی و بانکی و ... حفاظت کنند و هم فعالیت‌های آنلاین خود شامل علایق، جست‌وجوها، بازدیدها، خریدها و اظهارنظرها را در پرده‌ای از گمنامی نگه دارند. این حفاظت عملاً در برابر دولت‌ها، مجرمان سایبری، هکرها، سارقان هویت و نیز شرکت‌های خصوصی صورت می‌گیرد (Privacy International, 2015: 2). با این اوصاف می‌توان گفت کدگذاری ابزاری برای دستیابی کاربران به گمنامی است و سخن گفتن از گمنامی بدون دسترسی کاربران به ابزارهای کدگذاری عملاً بی‌معناست.

به‌طور کلی کدگذاری، رمزنگاری یا رمزگذاری که با هدف حفاظت از داده‌ها در جریان انتقال صورت می‌گیرد، فرایند پیچیده‌سازی محتویات هر داده یا صورت ارتباطی با الگوریتمی متغیر است که به‌شکل تصادفی انتخاب می‌شود و با الگوریتمی دیگر که به‌عنوان کلید شناخته می‌شود، قابل رمزگشایی است. هدف نهایی کدگذاری این است که اطلاعات تنها توسط دریافت‌کننده‌ای که مدنظر ارسال‌کننده است و اطلاعات رمزگشایی را در اختیار دارد، قابل گشایش و دسترسی باشد. در بیشتر موارد، کلید زنجیره‌ای از اعداد است که هرچه طولانی‌تر باشد، کدگذاری قوی‌تر خواهد بود (Article 19 Organization, 2015: 16).

با این حال باید دقت داشت که حد اعلا گمنامی افراد در اینترنت با استفاده کاربران از فناوری وب پنهان حاصل می‌شود، زیرا اگرچه کدگذاری تا حد زیادی می‌تواند برقراری ارتباط دیجیتال به‌صورت ناشناس را تضمین کند، توانایی پنهان کردن نشانی پروتکل اینترنت کاربر را ندارد و دستیابی به این هدف نیازمند، بهره‌گیری کاربران از فناوری وب پنهان به‌طور خاص است. به‌عبارت بهتر برای حصول گمنامی تمام و کمال به‌گونه‌ای که کاربر هم غیرقابل ردیابی و غیرقابل شناسایی باشد، در کنار کدگذاری به پوشاندن نشانی پروتکل اینترنت کاربر که ردیابی هویت و موقعیت مکانی وی را غیرممکن می‌کند و از طریق فناوری‌های پشتیبان وب پنهان میسر می‌شود، نیز نیاز است.

بنابراین وب پنهان چنانکه از نام و عملکرد آن مشخص است، مهم‌ترین جلوه‌گاه گمنامی در فضای اینترنت است. آنچه امروزه به‌عنوان گمنامی در اینترنت از آن سخن گفته می‌شود، ترکیبی از کدگذاری و فناوری‌های پشتیبان وب پنهان است و گمنامی کاربران در دنیای آنلاین از گذر این دو فناوری قابل حصول است (Beshiri & Susuri, 2019: 33). گمنامی محقق‌شده در پناه این دو فناوری تا حد زیادی با دو حق حریم خصوصی و آزادی عقیده و بیان گره می‌خورد و تبدیل به ابزاری ضروری برای حذف یا

به حداقل رساندن مداخله در حریم و فعالیت‌های آنلاین کاربران می‌شود که راه را برای اعمال حداکثری حقوق کاربران در زمینه ارتباطات دیجیتال هموار می‌کند. در ادامه به جایگاه گمنامی در اینترنت در اسناد بین‌المللی پرداخته خواهد شد.

۵. جایگاه گمنامی در وب پنهان در حقوق بین‌الملل بشر

علی‌رغم سابقه طولانی توسل افراد به گمنامی در حوزه‌های گوناگون، مسئله پذیرش گمنامی به‌عنوان یک حق، مقوله‌ای نوظهور است. پیدایش و فراگیر شدن اینترنت بخصوص وب پنهان از جمله اصلی‌ترین عوامل و محرک‌هایی است که زمینه طرح این موضوع را فراهم آورده، چراکه این فناوری بیان ناشناس دیدگاه‌ها در سطحی وسیع، رها از مرزها و محدودیت‌های و برخوردار از مخاطبان بی‌شمار را ممکن ساخته و از سوی دیگر غلبه بر گمنامی از هر زمان و در قیاس با هر ابزار دیگری دشوارتر شده است.

۵.۱. گمنامی در وب پنهان و اسناد بین‌المللی

اسناد جهانی حقوق بشر هیچ‌یک به مقوله گمنامی به‌طور عام اشاره‌ای ندارند. حتی در جریان تدوین میثاق حقوق مدنی و سیاسی پیشنهاد شد که در ذیل بند ۱ ماده ۱۹ این سند، به عدم پذیرش گمنامی اشاره شود که در عمل این پیشنهاد به دلیل احتمال ضروری بودن گمنامی در برخی موارد و نیز تمایل به عدم منع استفاده از اسامی مستعار ادبی عملی نشد (Bossuyt, 1987: 380). اما با آغاز هزاره سوم مسئله گمنامی، به‌ویژه در اینترنت، در اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای به‌طور ویژه مورد توجه قرار گرفت. مسئله کدگذاری، به‌عنوان یکی از روش‌های ممکن و تسهیل‌کننده گمنامی در اینترنت، پیش از گمنامی به‌طور مستقل در سطح بین‌المللی مورد توجه قرار گرفت. در سال ۱۹۹۷ سازمان همکاری و توسعه اقتصادی با تدوین سندی تحت عنوان «دستورالعملی بر سیاست‌های کدگذاری» اصولی را به عنوان مبنا و راهنمای برای دولت‌ها در طراحی سیاست‌های مربوط به کدگذاری تصویب و منتشر کرد. این احترام به حریم خصوصی و محرمانگی اطلاعات شخصی را ارزشی مهم در جامعه دموکراتیک معرفی می‌کند و تأکید می‌کند که کدگذاری باید پایه و اساس نسل جدید فناوری‌های ارتقادهنده حریم خصوصی باشد. بر اساس این سند استفاده مؤثر از کدگذاری در محیط شبکه می‌تواند به حفاظت از حریم خصوصی داده‌های شخصی و مخفی ماندن اطلاعات محرمانه کاربران کمک کند و در تأمین منافع بنیادین جمعی از جمله سلامت عمومی و امنیت ملی کارآمد است (OECD, 1997: 18).

اعلامیه آزادی ارتباطات در اینترنت که چندی بعد در سال ۲۰۰۳ توسط کمیته وزیران شورای اروپا

صادر شد از نخستین اسنادی است که مستقیماً و مستقلاً به ضرورت حمایت از گمنامی کاربران در محیط اینترنت اشاره کرده است. بر اساس اصل ۷ این اعلامیه از دولت‌های عضو خواسته شده که به منظور تضمین حمایت از کاربران در برابر نظارت آنلاین و ارتقای بیان آزاد اطلاعات و دیدگاه‌ها به خواسته کاربران اینترنت مبنی بر عدم افشای هویت خود احترام گذاشته شود (Committee of Ministers of the Council of Europe, 2003: Principle 7).

گزارشگر ویژه ارتقا و حمایت از حق آزادی عقیده و بیان شورای حقوق بشر برای نخستین بار در گزارش خود در سال ۲۰۱۱ به مسئله گمنامی کاربران در فضای اینترنت اشاره کرده است. در این گزارش بیش از هر چیز بر پیوند میان گمنامی با حق حریم خصوصی و همچنین حق آزادی بیان تأکید شده است. بر اساس گزارش مزبور در دوران فراگیری اینترنت دسترسی دولت‌ها و بازیگران خصوصی به فناوری‌هایی که نظارت بر رفتار کاربران و جمع‌آوری اطلاعات در خصوص ارتباطات و فعالیت‌های آنلاین آنها را امکان‌پذیر می‌کند، زمینه را برای نقض حریم خصوصی افراد، کاهش امنیت اینترنت و ممانعت از جریان آزاد اطلاعات و دیدگاه‌ها در فضای آنلاین فراهم می‌آورد. همچنین در این گزارش از دولت‌ها دعوت شده تا امکان بیان گمنام را برای کاربران اینترنت تضمین کنند (UNHRC, 2011: Para. 82 & 84).

گزارش دیگری که گزارشگر ویژه در همین زمینه در سال ۲۰۱۵ به شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد ارائه داد، با جزئیات دقیق‌تری به مسئله گمنامی در اینترنت پرداخته است. گزارشگر در این گزارش نتیجه گرفته که کدگذاری و گمنامی اشخاص را قادر به اعمال هرچه کامل‌تر حق آزادی عقیده و بیان در عصر دیجیتال می‌کند و از این‌رو نیازمند حمایتی قوی و همه‌جانبه است. در این گزارش تأکید شده که از آنجاکه گمنامی طرح دیدگاه‌ها و بیان به‌صورت آنلاین را در سطح قابل توجهی تسهیل می‌کند، دولت‌ها باید از آن حمایت و به‌طور کلی از محدود کردن استفاده از فناوری‌هایی که گمنامی را برای کاربران محقق می‌کنند، خودداری کنند (UNHRC, 2015: Para. 47). به‌زعم گزارشگر، ایجاد ممنوعیت برای گمنامی مداخله آشکاری با حق آزادی بیان دارد.

در این گزارش که به‌طور خاص به مسئله اینترنت می‌پردازد، گزارشگر بر این دیدگاه تأکید می‌کند که گمنامی همچنین در اجرای هرچه بهتر سایر حقوق، از جمله حقوق اقتصادی، حق حریم خصوصی، دادرسی عادلانه، آزادی اجتماعات و تجمعات مسالمت‌آمیز و حتی حق حیات و تمامیت جسمانی نقش حائز اهمیت و ضروری دارد. به‌دلیل اهمیت حق آزادی عقیده و بیان، محدودیت‌هایی که دولت‌ها بر گمنامی و کدگذاری وارد می‌کنند باید قویاً محدود به رعایت اصول قانونی بودن، ضرورت، تناسب و مشروعیت موضوع باشد (UNHRC, 2015: para. 57).

از سوی دیگر قطعنامه ۳۸/۷ شورای حقوق بشر که در سال ۲۰۱۸ تدوین شده بر اهمیت راهکارهای فنی برای تأمین و حمایت از محرمانگی ارتباطات دیجیتال، از جمله تدابیری برای کدگذاری و گمنامی در راستای تضمین بهره‌مندی از حقوق بشری، بخصوص حق حریم خصوصی، حق آزادی بیان و حق آزادی اجتماعات و تجمعات صلح‌آمیز، تأکید می‌کند (2: UNHRC, 2018). همچنین گزارشگر ویژه آزادی بیان کمیسیون بین‌المللی حقوق بشر در گزارش خود تحت عنوان «آزادی بیان و اینترنت» ضمن اشاره به حق افراد در برقراری ارتباط به‌صورت ناشناس، بر این نکته تأکید می‌کند که حق آزادی عقیده و بیان و حق برخورداری از زندگی خصوصی، حامی بیان ناشناس در برابر محدودیت‌های دولتهاست (OAS, 2013, para.134). این گزارش بر ضرورت ارتقای فناوری‌ها و پلتفرم‌های ناشناس نیز تأکید دارد.

۵.۲. گمنامی به‌مثابه یک حق؟

چنانکه بررسی شد رویکردهای حقوق ملی به گمنامی را می‌توان به سه دسته شامل ممنوعیت گمنامی، شناسایی حق گمنامی و رویکرد میانه تقسیم کرد. این سه رویکرد در حقوق بین‌الملل نیز قابل طرح و بررسی است.

با نگاهی به رویه دولت‌هایی که حمایت حداکثری از حق گمنامی در وب پنهان را انتخاب کرده‌اند و در احترام به این حق در سطوح و حوزه‌های گوناگون پیشگام بوده‌اند و همچنین مواضع اسناد و سازمان‌های بین‌المللی در این زمینه می‌توان دریافت که در شناسایی گمنامی به عنوان یک حق، همواره رویکرد محافظه‌کارانه‌ای وجود داشته و به عبارتی می‌توان گفت دلایل کافی برای صحت گذاشتن بر وجود «حق مستقلی» با عنوان حق گمنامی در حقوق ملی کشورها، اسناد و مواضع سازمان‌های بین‌المللی به‌نحوی که همه ابعاد گمنامی را به‌طور کامل در بر گیرد و جامع و مانع باشد، به چشم نمی‌خورد؛ بنابراین اگر رویکردهای مختلف به حق گمنامی در وب پنهان را در قالب پیوستاری صورت‌بندی کنیم، یک سوی آن، شناسایی حق مستقل گمنامی و حمایت از آن است که هنوز در حقوق بین‌الملل بشر دلایل کافی برای پذیرش آن یافت نمی‌شود.

سوی دیگر این پیوستار، ممنوعیت گمنامی است. تفاوت در رویکردهای ملی دولتها به مقوله گمنامی دورنمایی از گرایش غالب تعداد زیادی از دولتها به محدود کردن آن را پیش روی قرار می‌دهد؛ اما گمنامی زمینه‌ساز تضمین گسترده وسیعی از حقوق شناخته‌شده بشری است که قدر متیقن آنها «حق

حریم خصوصی^۱ و «حق آزادی عقیده و بیان»^۲ است.^۳ همچنین گمنامی اشخاص در وب پنهان راه را برای عضویت افراد در گروه‌ها و مجامع عمومی در سطح ملی و بین‌المللی فراهم می‌کند و از این لحاظ با «حق آزادی انجمن‌ها» نیز ارتباط پیدا می‌کند.

پیوند گمنامی و ابزارهایی که دستیابی به آن را محقق می‌کنند با این حق‌ها راه را بر انکار کلی آن و انتخاب رویکرد ممنوعیت گمنامی می‌بندد. بر اساس اسناد متعدد حقوق بشری که محتویات آنها به‌عنوان عرف بین‌المللی نیز معتبرند، دولت‌ها متعهد به تضمین و رعایت حقوقی همچون حق حریم خصوصی و حق آزادی عقیده و بیان در اینترنت هستند. از سوی دیگر استفاده از ابزارهای ناشناس‌ساز در جریان برقراری ارتباطات دیجیتال که نتیجه آن گمنامی کاربر در این قبیل ارتباطات و فعالیت‌هاست، زمینه‌ساز اعمال حداکثری و هرچه کامل‌تر این حقوق است. اهمیت و کارکرد گمنامی بیش از هر چیز در تضمین اجرای هرچه بیشتر سایر حقوق شناخته‌شده بشری از جمله حق حریم خصوصی و حق آزادی بیان در

۱. حق حریم خصوصی، به‌عنوان یکی از حقوق بنیادین بشری که بارها در دهه‌های اخیر در اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای حوزه حقوق بشر مورد تصریح و تأکید قرار گرفته، به‌طور قطع زندگی آنلاین افراد را نیز در بر می‌گیرد. شواهد مختلفی در اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای بر شمول حریم خصوصی بر اینترنت و بخش بزرگ آن یعنی وب پنهان وجود دارد که از آن جمله می‌توان به تفسیر عمومی شماره ۱۶ دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل متحد از ماده ۱۷ میثاق حقوق مدنی و سیاسی در سال ۱۹۸۸، (OHCHR, 1988, para.8 & 10) ماده ۳ کنوانسیون جرائم سایبری (کنوانسیون بوداپست ۲۰۰۱) و قطعنامه‌های شورای حقوق بشر (UNHRC, 2012: para. 1; UNHRC, 2014: para. 1; UNHRC, 2016: para. 1) و مجمع عمومی سازمان ملل متحد (UNGA, 2013: para. 3) و گزارش گزارشگران ویژه عمدتاً در فاصله سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۶ صادر شد.

۲. نظام بین‌المللی حقوق بشر در رابطه با تسری حق آزادی بیان به حیات آنلاین افراد رویکرد جامع‌تر و شفاف‌تری به حق حریم خصوصی دارد و با اطمینان بیشتری می‌توان از وجود این حق برای کاربران اینترنت سخن گفت. بیشتر اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای حامی حق آزادی عقیده و بیان در سال‌های پیش از فراگیر شدن اینترنت تدوین شده‌اند. با نگاهی به بیان این اسناد، به‌خصوص میثاق حقوق مدنی و سیاسی، می‌توان دریافت که از همان زمان تدوین این اسناد نگاهی جامع و فراگیر به این حق وجود داشته و دامنه شمول حق چنان وسیع ترسیم شده که حتی پس از گذشت چندین دهه امکان اعمال بر تحولات نوظهور را دارند. در این راستا می‌توان به عبارت «یا از طریق هر ابزار و رسانه دیگر» در بند ۲ ماده ۱۹ میثاق حقوق مدنی و سیاسی اشاره کرد که عملاً پوشش‌دهنده هر طریقی که فرد برای دسترسی خود به اطلاعات و بیان دیدگاه‌ها برمی‌گزیند است. با وجود این، نهادهای بین‌المللی نیز بارها بر شناسایی حق آزادی عقیده و بیان در اینترنت صحه گذاشته‌اند.

۳. در خصوص پیوند گمنامی با حق حریم خصوصی و آزادی بیان ر.ک: انصاری، ۱۳۹۹: ۷۰؛ اسلامی و فیضی، ۱۳۹۵: ۲۰-۳۲؛ قاسم‌زاده و ریسی، ۱۳۹۹: ۵۹۸-۶۰۱؛ Article 19 Organization, 2015: 7; Collingwood, 2012: 328-329.

فضای اینترنت خلاصه می‌شود و از این‌رو حمایت از آن در حقیقت حمایت از حقوق مزبور برای کاربران می‌باشد. به عبارت بهتر برای اینکه حق حریم خصوصی کاربران در دنیای اینترنت تضمین شود، لزوماً باید از یک‌سو از اطلاعات شخصی و فعالیت‌های آن‌ها در این محیط از طریق تضمین گمنامی در مقابل نگاه‌های مداخله‌گر بیرونی حمایت شود و از سوی دیگر برای اینکه حق آزادی بیان کاربران در محیط اینترنت معنا داشته باشد ضرورتاً آنها باید قادر باشند به صورت ناشناس سخن بگویند و محتویات مدنظر خود را منتشر و ارسال کنند، به صورت ناشناس به محتویات مدنظر خود دسترسی داشته باشند و همچنین به صورت ناشناس در محیط اینترنت حرکت و جست‌وجو کنند. در چنین شرایطی حد اعلای حریم خصوصی آنلاین با توسل کاربران به ابزارهایی که زمینه‌ساز گمنامی‌اند، محقق می‌شود که تا حد زیادی دست اشخاص ثالث مداخله‌گر را از ارتباطات، اطلاعات و فعالیت‌های کاربران کوتاه می‌کند. عدم شناسایی حقی مستقل برای شهروندان که پشتوانه کدگذاری ارتباطات و اطلاعات و همچنین گمنامی در فضای وب پنهان باشد، از اهمیت این موضوعات نمی‌کاهد. برخورداری از حریمی امن برای اظهارنظر در محیط وب پنهان این امکان را در اختیار افراد قرار می‌دهد که با اطمینان خاطر فعالیت کنند، در بحث‌ها مشارکت کنند و دیدگاه‌های خود را در سطحی وسیع برای مخاطبان خود منتشر کند.

در این میان چنانکه پیشتر اشاره شد وب پنهان در کنار فناوری‌های پشتیبان کدگذاری ابزارهای اصلی فنی برای تحقق گمنامی‌اند. اگرچه گمنامی خود حقی جداگانه نیست، تضمین آن به عنوان ممکن و تسهیل‌کننده اجرای حقوقی دیگر در چارچوب‌های فعلی نظام بین‌المللی حقوق بشر امری پذیرفته است. در چنین شرایطی عقلاً و بر اساس اصول کلی حقوقی دسترسی کاربران به فناوری‌هایی که ابزار تحقق گمنامی و در نتیجه اعمال حداکثری حقوق بشری شناخته شده هستند نیز باید محترم شمرده شود و مشمول محدودیت و ممانعت غیرمشروع واقع نشود. به عبارت دیگر از آنجاکه گمنامی کاربران در نظام بین‌المللی حقوق بشر امری پذیرفته است، دسترسی به ابزارهای فنی همچون کدگذاری و وب پنهان که عملاً دستیابی به این هدف را ممکن می‌کنند نیز باید پذیرفته باشد.

در چنین شرایطی چنانچه دولت‌ها با وضع قوانین یا اتخاذ رویه‌های محدودکننده، مانع دسترسی کاربران به فناوری‌های ممکن و تسهیل‌کننده گمنامی از جمله وب پنهان شوند، عملاً تعهد بین‌المللی خود را مبنی بر حمایت از اشخاص در مقابل تعرض به حق حریم خصوصی و حق آزادی عقیده و بیان توسط هر موجودیتی اعم از دولتی یا غیردولتی نقض کرده‌اند.

اما حمایت از گمنامی در پرتو حقوق آزادی بیان و عقیده و حریم خصوصی مستلزم توجه به اقتضائات، ملاحظات و محدودیت‌های این دو حق نیز است. همان‌طور که هر دو حق حریم خصوصی و

آزادی بیان حقوقی مطلق نیستند و براساس مصالح اجتماعی محدودیت پذیرند، گمنامی که تضمین آن موضوع تعهد دولت‌هاست نیز مطلق نخواهد بود و براساس ملاحظات مشروعی که در چارچوب نظام بین‌المللی حقوق بشر پذیرفته شده‌اند، قابل تحدید است. چه در رویه قضایی ملی کشورها و چه در عرصه بین‌المللی در شناسایی گمنامی به عنوان حقی مستقل با احتیاط عمل شده است.

بنابراین در طیفی از رویکردها به گمنامی که در ابتدای این قسمت صورت‌بندی شد، حقوق بین‌الملل بشر، انتخاب رویکرد میانه را توجیه می‌کند. البته اتخاذ رویکرد میانه خود گستره‌ای از واکنش‌ها را در بر می‌گیرد که ممکن است به سمت یک سوی این پیوستار که ممنوعیت گمنامی را توجیه می‌کند، یا به سوی دیگر پیوستار که حق گمنامی را به رسمیت می‌شناسد گرایش پیدا کند. برای تبیین بهتر رویکرد منتخب، باید بار دیگر به حقوق آزادی بیان و عقیده و حریم خصوصی استناد جست و از این طریق اصل و اولویت را بر حمایت از گمنامی در پناه حق‌های مذکور قرار داد و موارد استثنا و مصادیق محدودیت را واجد جنبه استثنایی و نیازمند توجیه و استدلال در پرتو ملاحظات مشروع پذیرفته‌شده در چارچوب نظام بین‌المللی حقوق بشر دانست.

۶. نتیجه

نظام‌های حقوق ملی حق گمنامی در وب پنهان را به‌عنوان حقی مستقل پذیرفته‌اند، هرچند گرایش به تضمین احترام به آن به‌عنوان یکی از رویکردهای اصلی حقوق ملی مشاهده می‌شود. در اسناد و رویه‌های حقوق بین‌الملل نیز هنوز دلایل کافی برای پذیرش حقی مستقلی به‌نام حق گمنامی وجود ندارد. از سوی دیگر ممنوعیت گمنامی در وب پنهان با حق آزادی بیان و عقیده و حق حریم خصوصی همخوانی ندارد. بنابراین بررسی حقوق ملی و اسناد و رویه‌های بین‌المللی رویکرد احترام به گمنامی در وب پنهان در پرتو حق آزادی بیان و عقیده و حق حریم خصوصی را توجیه می‌کند. براساس اصل کلی حقوقی (Quando lex aliquis concedit concedere videtur et id sine quo res uti potest) چنانچه چیزی به شخصی اعطا شود، هر آنچه دسترسی به آن چیز بدون آن ممکن نباشد نیز در واقع به او اعطا شده است. این اصل را می‌توان معادل قاعده ملازمه اذن در شی با اذن در لوازم آن دانست که براساس آن اذن در شیء شامل اذن در همه لوازم ذاتی، عقلی، عرفی و قانونی آن نیز می‌شود. در موضوع مورد بحث از آنجاکه براساس تحلیل‌های صورت‌گرفته گمنامی برای کاربران فضای اینترنت پذیرفته شده و در اسناد بین‌المللی بر حمایت از آن به‌عنوان ابزار تسهیل‌کننده سایر حقوق تأکید شده، پس استفاده از ابزارهای دستیابی به این هدف نیز مجاز است و تضمین دسترسی افراد به آنها و ایجاد نکردن موانع

غیرمشروع برای این دسترسی ضروری است. در عین حال که هر دو حق حریم خصوصی و آزادی بیان حقوقی مطلق نیستند و بر اساس مصالح اجتماعی محدودیت پذیرند، گمنامی که تضمین آن موضوع تعهد دولت‌هاست نیز مطلق نخواهد بود و براساس ملاحظات مشروعی که در چارچوب نظام بین‌المللی حقوق بشر پذیرفته شده‌اند، قابل تحدید است.

منابع

۱. فارسی

الف) کتاب‌ها

۱. آشوری، داریوش (۱۳۹۵). فرهنگ علوم انسانی. ویراست سوم، چ هفتم، تهران: مرکز.

ب) مقالات

۲. اسلامی، رضا و فیضی، فریناز (۱۳۹۵). حق بر فراموش شدن و چالش‌های پیش روی آن. مجله حقوقی دادگستری، ۹۴، ۱۳ - ۴۷.
۳. انصاری، باقر (۱۳۹۹). حق دسترسی به اینترنت: مبانی و محتوا. مجله حقوقی دادگستری، ۵۱، ۱۱۲ - ۷۹.
۴. جلالی، محمود و توسلی اردکانی، سعیده (۱۳۹۸). ضرورت ایجاد نظام هماهنگ حقوقی بین‌المللی در مقابله با جرائم در فضای مجازی. فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، ۴۹ (۴)، ۱۳۵۱ - ۱۳۷۲.
۵. قاسم‌زاده لیاپی، فلور و ریسی دزکی، لیلا (۱۳۹۹). کاربرد قوانین و مقررات ارتباطی در صیانت از حریم خصوصی شهروندان در فضای سایبر. فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، ۵۰ (۲)، ۵۹۷ - ۶۱۶.

۲. انگلیسی

A) Books

1. Bossuyt, M. J. (1987). *Guide to Travaux Préparatoires of the International Covenant on Civil and Political Rights*. Springer.
2. Ormsby, E. (2014). *Silk Road: The Shocking True Story of the World's Most Notorious Online Drug Market*. Pan Macmillan Australia.
3. Pannu, M., Kay, I., & Harris, D. (2019). "Using dark web crawler to uncover suspicious and malicious websites" In: Ahram, T., Nicholson, D. (eds) *Advances in Human Factors in Cybersecurity. Proceedings of the AHFE 2019 International Conference on Human Factors in Cybersecurity*, Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-94782-2_11.

B) Articles

4. Al Nabki, M.W., Fidalgo, E., Alegre, E., & De Paz, I. (2017). Classifying Illegal Activities on TOR Network Based on Web Textual Contents”, in: Mirella Lapata; Phil Blunsom & Alexander Koller (eds.), *Proceedings of the 15th Conference of the European Chapter of the Association for Computational Linguistics*, Long Papers, 1, 35-43.
5. Bailurkar, R., C., P., & Goswami, A. (2017). The Deep Web. *International Journal of Scientific and Engineering Research*, 8(2), 60- 63.
6. Beshiri, A. S., & Susuri, A. (2019). Dark Web and Its Impact in Online Anonymity and Privacy: A Critical Analysis and Review. *Journal of Computer and Communications*, 07(03), 30-43.
7. Collingwood, L. (2012), Privacy, anonymity and liability: Will anonymous communicators have the last laugh?. *Computer Law & Security Review*, 28(3), 328-334, <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2012.03.002>.
8. Devine, J., & Egger-Sider, F. (2004). Beyond Google: The Invisible Web in the Academic Library. *The Journal of Academic Librarianship*, 30(4), 265-269.
9. Goldberg, I. (2007). Privacy Enhancing Technologies for Internet III: Ten Years Later. in: Alessandro Acquisti; Stefanos Gritzalis; Costos Lambrinouidakis & Sabrina di Vimercati (eds.), *Digital Privacy: Theory, Technology and Practice*, Auerbach Publications, 3-16.
10. Hatta, M. (2020). Deep Web, Dark Web, Dark Net: A Taxonomy of "Hidden" Internet. *Annals of Business Administrative Science*, 19(6), 277-292.
11. Moyakine, E. (2016). Online Anonymity in the Modern Digital Age: Quest for a Legal Right. *Journal of Information Rights, Policy and Practice*, 1(1), 1-21.
12. Raghavan, S., & Garcia-Molina, H. (2001). Crawling the Hidden Web. in: Peter Apers; Paolo Atzeni; Stefano Ceri; Stefano Paraboschi; Kotagiri Ramamohanarao & Richard Snodgrass (eds.), *VLDB 2001, Proceedings of 27th International Conference on Very Large Data Bases*, Roma, Morgan Kaufmann, 2001, 129-138.

C) Reports and Researches

13. Article 19 Organization (2015). Right to Online Anonymity. *Article 19 Organization: London*.
14. Ciancaglini, V., Balduzzi, M., McArdle, R., & Rösler, M. (2015). “*Below the Surface: Exploring the Deep Web*”. TrendLabs Research Paper, Trend Mixro.
15. Freedom House (2021). “*Freedom on the net 2021: The global drive to control big tech*” *Freedom House*. Washington, DC, USA.
16. Privacy International (2015). *Submission to the UN Special Rapporteur on Freedom of Expression- Anonymity and Encryption in Digital Communications*, Privacy International, London.
17. Weimann, G. (2004). “*How Modern Terrorism Uses the Internet*”. United States Institute for Peace, Special Report 116.

D) Documents

18. Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), General Comment No.16 on Article 17 of International Covenant on Civil and Political Rights (The right to Respect of Privacy, Family, Home and Correspondence, and Protection of Honor and Reputation), Adopted in 32nd Session of Human Rights Committee, April 1988.
19. Organization of American States (OAS), Report of Special Rapporteur for Freedom of Expression, Catalina Botero Marino: Freedom of Expression and the Internet, December 2013.
20. The Committee of Ministers of the Council of Europe, Declaration on Freedom of Communication on the internet, Principle 7, May 2003.
21. The Organization of Economic Co-operation and Development (OECD), Recommendation of the Council Concerning Guidelines for Cryptography Policy, Adopted on March 1997, Latest Revision 2022.
22. United Nations General Assembly (UNGA), Report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression, Frank La Rue, UN Doc. A/ HRC/ 17/27, 16 May 2011.
23. United Nations General Assembly (UNGA), The Right to Privacy in Digital Age, A/RES/68/167, December 2013.
24. United Nations General Assembly (UNGA), The Right to privacy in Digital Age, A/RES/69/166, December 2014.
25. United Nations Human Rights Council (UNHRC), Report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression, Frank La Rue, A/HRC/ 17/27, May 2011.
26. United Nations Human Rights Council (UNHRC), Promotion, Protection and Enjoyment of Human Rights on the Internet, A/HRC/Res/20/8, July 2012.
27. United Nations Human Rights Council (UNHRC), Promotion, Protection and Enjoyment of Human Rights on the Internet, A/ HRC/ Res/ 26/13, July 2014.
28. United Nations Human Rights Council (UNHRC), Report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression, David Kaye, A/HRC/29/32, May 2015.
29. United Nations Human Rights Council (UNHRC), Privacy in Digital Age, A/HRC/RES/ 28/16, April 2015 (2).
30. United Nations Human Rights Council (UNHRC), The Promotion, Protection and Enjoyment of Human Rights on the Internet, A/HRC/RES/32/13, July 2016.
31. United Nations Human Rights Council (UNHRC), The Promotion, Protection and Enjoyment of Human Rights on Internet, A/HRC/RES/38/7, July 2018.

E) Cases**E-1: Supreme Court of the United States**

32. Citizens United v. FEC, 558 U.S. 310. Supreme Court: 2010. Available at: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/558/310/>> [accessed 15 July 2022]
33. McIntyre v. Ohio Election Commission, 514 U.S. 334, Supreme Court 1995. Available at: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/514/334/>> [accessed 7 May 2021]

34. National Association for Advancement of Colored People (NAACP) v. Alabama, 357 U.S. 449, Supreme Court, 1958. Available at: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/360/240/>> [accessed 21 April 2022]
35. Talley v. California, 363 U.S. 60, Supreme Court 1960. Available at: <https://scholar.google.com/scholar_case?case=592414098425467641&hl=en&as_sdt=2006> [accessed 14 July 2022]

E-2: Supreme Court of Canada

1. R. v. Spencer, 2014 SCC 43, [2014] 2 S.C.R. 212 < <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/14233/index.do>>, [accessed 7 May 2021].

